

УДК 655.4(477)"1924/1925":050:01

[https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2026.2\(66\).22](https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2026.2(66).22)

Н. В. Зелінська

доктор філологічних наук, професор
завідувач кафедри медійних технологій, інформаційної та книжкової справи
e-mail: nvzelinska@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1211-1897
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Під Голоском, 19, м. Львів, Україна, 79020

«КУДИ ВЕДЕ ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ УКРАЇНСЬКИХ ВИДАВНИЦТВ»: ЖУРНАЛ «НОВА КНИГА» ПРО ВИДАВНИЧІ РЕАЛІЇ СЕРЕДИНИ 20-Х РОКІВ ХХ СТ.

Мета дослідження – на матеріалах журналу «Нова книга» показати формування українського видавничого ринку середини 20-х рр. ХХ ст. як відображення владних настанов та читачьких запитів під впливом політичних, соціальних і культурних процесів, що відбувалися на початку періоду коренізації.

Методологічною основою дослідження є принципи комплексності, історизму, об'єктивності. Для розв'язання дослідницьких завдань використано загальноісторичний і компаративний методи та метод контент-аналізу, а також застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує пресо- та книговидавничу сфери.

Результати. У науковий обіг уведено цінну інформацію про видавничий рух в Україні середини 20-х років ХХ ст. та його учасників. На матеріалах публікацій «Нової книги» доведено, що тогочасна видавнича справа була безпосередньо й активно причетна до розвитку освіти, науки, народного господарства.

Наукова новизна. Сучасне прочитання уміщених у журналі публікацій, присвячених діяльності видавництва, бібліотек, письменницьких та наукових організацій, проблемам видавничої культури, теоретичного книгознавства, популяризації читання тощо, відкриває забуті та напівзабуті імена (письменники, науковці та політичні діячі, репресовані тоталітарним режимом невдовзі після закриття «Нової книги») і дає змогу по-новому подивитися на події культурного життя країни в початковий період упровадження політики коренізації/українізації.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані при викладанні курсу «Історія видавничої справи та журналістики», а також слугувати джерелом інформації про корисні видавничі практики, що досі не втрачають актуальності. Досвід «Нової книги» може стати своєрідною спонукою до створення сучасного видання для фахової комунікації теоретиків і практиків видавничої галузі.

Ключові слова: журнал «Нова книга», політика коренізації/українізації, видавничий рух, видавництва, бібліотеки, книжкова торгівля, статистика книгодруку, рецензії, огляди, ринкові відносини.

I. Вступ

Інтерес до видавничих подій і явищ відносно недалекого, у межах сторіччя, українського минулого, які, переважно через політичні причини, були не відомі або мало відомі не лише широкому загалові, а й багатьом фахівцям, добре узгоджується із сьогоdnішнім, загостреним війною, прагненням соціуму окреслити своє місце в історії, відшукати й продемонструвати світові вагомні здобутки, назвати справжніх (на жаль, часто невідомих або забутих) героїв.

У реаліях 20-х років ХХ ст., коли радіо і телебачення ще масово не увійшли в побут українців, а інтернет навіть не уявлявся, основним носієм інформації та засобом комунікації було друковане слово – книжки, журнали, газети, тобто видавнича продукція: саме вона і віддзеркалювала, і водночас формувала інформаційний, ідеологічний, культурний клімат у країні. Своєю чергою, стан видавничого ринку цього складного в усіх сенсах періоду чи не найточніше відображений у тогочасній фаховій періодиці, яка сьогодні є цінним джерелом інформації для дослідників книжкової справи.

Звернення до віцілих і збережених періодичних видань, що мали на меті фіксувати, аналізувати та обговорювати фахові видавничі проблеми на тлі швидкозмінюваних політичних подій і соціальних настроїв, дає змогу отримати неспростовні факти і свідчення щодо ситуації в галузі, репертуарної політики видавництва, а також відчути сам «дух доби», в якому дивовижним чином злилися наївні сподівання українців, пов'язані з початком коренізації/українізації, і всепроникні ідеологічні нарративи.

Одним з таких видань є критико-бібліографічний журнал «Нова книга» (Харків, 1924–1925), який, незважаючи на значну цінність опублікованих у ньому матеріалів, досі не став об'єктом

всебічного наукового дослідження. Між тим, за короткий час свого існування він перетворився на одне з провідних фахових видань, що в багатьох аспектах і сьогодні вражає сучасністю підходів. Ще одна причина, яка мала би спонукати до уважного дослідження журналу, – його редакторський та авторський склад: це відомі письменники, науковці, педагоги, практичні видавці (багато з них невдовзі стали жертвами репресій), чії ідеї та міркування, хоч і, природно, були суголосні своєму часові, але вартують сучасного перепрочитання.

Сьогоднішня відсутність фахових періодичних видань для видавців, лише частково компенсована науковими збірниками та електронними ресурсами, дуже помітно контрастує з масивом фахової періодици, що виходила на різних теренах України у 20–30-х роках ХХ ст.: «ритуальні» переліки таких видань, що з'являються практично в кожній публікації на дотичну тему, уміщують десятки назв¹.

Так, у більшості своїй ці видання проіснували недовго, так, не всі вони були однаково цінними носіями фахової інформації, натомість часто ставали ідеологічним зняряддям у руках чинної влади. Але, при всіх цих застереженнях, вони працювали на галузь, віддзеркалюючи – кожне у свій спосіб – її проблематику, виокремлювали знакові видавничі здобутки, називали значущі імена. Відтак, аналізуючи ці видання сьогодні, можна скласти чітке уявлення про стан книжкового та, ширше, інформаційного ринку, його пріоритети, про рівень розвитку не лише видавничої галузі, а й літератури, науки, культури загалом.

Зовсім не випадково, найбільш «представницькі» – за тривалістю виходу, авторитетністю редакторів і авторів, ступенем збереженості та доступності тощо – видання з наведеного переліку вже серйозно опрацьовані сучасними науковцями, а отримані ними матеріали увійшли у фаховий науковий та навчальний дискурс з негласною позначкою *«must be known»*². Проте на посилену дослідницьку увагу пощастило далеко не всім. І серед цих останніх – критико-бібліографічний місячник «Нова книга», що виходив у Харкові з кінця 1924 до кінця 1925 р.: його непростий і дуже короткий «життєвий шлях» у видавничих розвідках та книгознавчих дослідженнях пострадянських десятиліть позначений лише згадками у загальних переліках та кількома лаконічними характеристиками [3; 13] (дещо ширшими – у контексті висвітлення бібліотекознавчих проблем).

А між тим, «Нова книга», особливо з позицій актуальної потреби в реставрації справжньої, неспотвореної історії української культури, являє собою надзвичайно цікавий об'єкт, ретельне дослідження якого здатне відкрити чимало корисних і цінних навіть на сьогодні сторінок видавничого руху в Україні 20-х років ХХ ст.

II. Постановка завдання та методи дослідження

Мета статті – на матеріалах журналу «Нова книга» показати формування українського видавничого ринку середини 20-х років ХХ ст. як відображення владних настанов та читацьких запитів під впливом політичних, соціальних і культурних процесів, а водночас увести практично невідомі сучасним дослідникам публікації у науковий контекст – для ознайомлення та подальшого опрацювання.

Методологічною основою дослідження є принципи комплексності, історизму, об'єктивності. Для розв'язання дослідницьких завдань використано загальноісторичний і компаративний методи та метод контент-аналізу, а також застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує пресознавчу та книговидавничу сфери.

III. Результати

Критико-бібліографічний журнал «Нова книга» (далі – «НК») з'явився в українському інформаційному полі наприкінці 1924 року – на зміну «місячнику літератури, критики і бібліографії»

¹ Один з найповніших таких переліків уклала, зокрема, Т. Шагайденко: «Книгарь» (Київ, «Час», 1917–1920 рр.), «Книжний вістник» (Київ, Всенародна бібліотека, 1919 р.), «Книжка» (Івано-Франківськ, «Бистриця», 1921–1923 рр.), «Голос друку» (Харків, 1921 р.), «Книга» (Харків, Українська книжкова палата, 1923–1924 рр.), «Книга» (Київ, Відень, Об'єднання українських видавців, 1921 р.), «Нова книга» (Харків, «Червоний шлях», 1924–1925 рр.), «Бібліологічні вісті» (Київ, Український науковий інститут книгознавства, 1923–1930 рр.), «Стара Україна» (Львів, НТШ, 1924–1925 рр.), «Бібліотечний журнал» (Київ, Всенародна бібліотека, 1925–1926 рр.), «Бібліотечний збірник» (Київ, Всенародна бібліотека, 1926–1927 рр.), «Бібліотечний порадник» (Львів, «Просвіта», 1925–1926 рр.), «Журнал бібліотекознавства та бібліографії» (Київ, Всенародна бібліотека, 1927–1930 рр.), «Книголюб» (Прага, Українське товариство прихильників книги, 1927–1932 рр.), «Книжник» (Львів, Союз українських накладень і книгарень, 1927 р.), «Радянський книгар» (Харків, 1929–1932 рр.), «Українська книга» (Львів, Українське Товариство Бібліофілів та Бібліологічна комісія Наукового товариства імені Шевченка з 1937–1939 рр., у Польщі 1942–1943 рр.), «Соціалістична культура» (Київ, 1937–1941 рр.)» [22, с. 500].

Додамо до цього списку «Літопис Українського Друку» (Харків, 1924–1930 рр.), науково-виробничий (бюлетень) часопис «Кооперативний книгар» (Харків, 1925 р.), часопис «Червона преса» (Харків, 1924–1934 рр.), часопис «Друкар» (Харків, 1927–1928 рр.), який не цурався загальновидавничих проблем, розглядаючи їх у комплексі з поліграфічними, «Бюлетень Книгоспілки» (Харків, 1925–1928 рр.), «Бюлетень всеукраїнської кооперативної книготорговельної та видавничої сітки Книгоспілки» (Одеса, 1925 р.), «Торговельний Бюлетень Книгоспілки» (Харків, 1926 р.), додаток до журналу «Культуробітнік» «Читач-рецензент» (1930–1931 рр.) – і загальна картина забезпеченості видавничої галузі фаховою періодикою буде практично повною¹. І значно розмаїтішою, мальовничішою за нинішній майже пустельний пейзаж.

² До них належать насамперед часописи «Книгарь», «Бібліологічні вісті» та «Українська Книга», які висвітлені у фундаментальних книгознавчих працях [11; 12], дисертаціях [5; 14; 18] та численних статтях [1–3; 6; 7; 15; 21 та ін.]. У коло інтересів дослідників потрапили й деякі інші видання – «Книжний вістник» [3], «Книжка» [16–17], «Радянський книгар» [8–10] та ін.

«Книга»: чотири числа цього останнього упродовж 1923–1924 рр. випустило Всеукраїнське кооперативне книговидавниче і торговельне товариство «Книгоспілка».

Спорідненість, не лише за назвою, обох журналів очевидна: відповідальним редактором нового видання, разом із Гордієм Коцюбою, «спадково» став донедавній редактор «Книги» Сергій Пилипенко¹. Обидва – відомі письменники, активні учасники літературних об'єднань – з ентузіазмом взялися за створення нового майданчика для виголошення та обговорення актуальних проблем книжкової справи, серед яких проблеми видавничі посідали чи не найголовніше місце. Цей ентузіазм живився загальним піднесенням української інтелігенції, яка, не підозрюючи про трагічні події у зовсім недалекому майбутньому, щиро відгукнулася на проголошену владою політику коренізації/українізації²: «Рік 1924. Перелом. Неп зробив своє діло – уставив валюту, укріпив державні підприємства й торгівлю. Виросли могутні трести й синдикати, завелись усілякі банки. <...> Село... потяглося до знання, робфаків, сельбудів, книги. Українізація стає реальним фактом. <...> Справи видавничі не зіходять зі сторінок періодичної преси» (1924. № 1, с. 5)³, – констатував С. Пилипенко у статті «Куди веде червоний шлях українських видавництв».

І в цих обставинах, коли почався «щомісячний зріст тиражу газет, утворення нових журналів... побільшення книжкової продукції», редакція «НК» назвала своїми головними завданнями: «підсумовуючи видавничу діяльність, робити критичний перегляд нових видань, рецензуючи нові книжки з усіх галузів, знання» (1924. № 1, с. 3), «статі для читача й бібліотек... провідником, справочником» (бо не завжди бібліотека та окремі читачі здатні зорієнтуватися в масі книжок. – *Авт.*) (Там само), а також, з огляду на необхідність знати колективну думку читачів щодо нових видань та їхні потреби як споживачів книжки, «статі... зв'язком між видавництвами й читачами» (1925. № 1, с. 3–4).

За рік, упродовж якого виходив журнал, він пережив не лише кілька змін складу редакційної колегії (Сергій Пилипенко+Гордій Коцюба – Сергій Пилипенко – Сергій Пилипенко+Михайло Годкевич), кілька спроб, і то доволі вдалих, оптимізувати структуру та, відповідно, загальну рубрикацію, радикальне оновлення дизайну обкладинки, – головне, він продемонстрував принциповий перехід від фіксатора подій до їх аналізатора, ставши на фіналі майданчиком для серйозних дискусій щодо стану видавничої і дотичних галузей. Звісно, можна говорити, що паралельно, і то дуже поступово, посилювався партійний тиск на редакційну політику «НК»⁴, утім, у середині 20-х років маховик переслідувань ще не був запущений, і в журналі з'являлися матеріали, авторство і зміст яких через кілька років стали би (а зрештою, і стали!) підставою для обвинувальних актів.

Розглядаючи власне видавничу проблематику журналу⁵, можна окреслити кілька тематичних блоків, сама наявність яких засвідчує дуже правильні, сказати б навіть, *сучасні* уявлення редакції про функціонування галузі як цілісної соціально зорієнтованої інфраструктури, ефективність якої залежить від комунікаційної взаємодії всіх її учасників.

Насамперед «НК» почала ретельно вивчати стан видавничого ринку, оцінюючи його окремі складові (шкільні підручники, довідкові, наукові, дитячі видання, журнали тощо), аналізуючи діяльність провідних державних та кооперативних видавництв (Державне видавництво України, «Червоний шлях», «Книгоспілка», «Слово», «Рух», «Пролетарий» та ін.), інформуючи про появу помітних книжкових новинок (твори вождів партії, класиків української літератури, популярних молодих письменників та ін.).

Загальне ідеологічне тло, на якому розгортався тогочасний видавничий рух, не могло не впливати на відображення цього руху в публікаціях журналу: з одного боку, «НК» відстежує (і вітає), в дусі виконання тодішніх партійних настанов, зростання кількості видань українською мовою (сьогодні це – безцінна інформація для вивчення того, як починала впроваджуватися політика коренізації), з другого ж – наполегливо пропагує ідеологічний, класовий підхід навіть до таких, здавалося б, позаідеологічних сфер діяльності, як статистика, звинувачуючи її у неприпустимій «науковій безсторонності» (1925. № 2, с. 11). Але саме ця «безстороння статистика» робила

¹ Причини, з яких «Книгу» було трансформовано у «Нову книгу», нам достеменно не відомі, – можливо, це проясниться у майбутніх дослідженнях.

² 17–25 квітня 1923 р. відбувся XII з'їзд РКП(б), який, задля посилення радянської влади «на місцях», проголосив політику «коренізації» (в Україні – українізації), яка передбачала залучення корінних народів до керівництва та розвитку національних мов.

³ Тут і далі цитати з «Нової книги» відтворюються за оцифрованими оригіналами (<https://escriptorium.karazin.ua/handle/1237075002/2935>), включно з наявними помилками та неточностями; в круглих дужках подаються посилання на номери та цитовані сторінки аналізованого журналу.

⁴ Пор.: № 1 і 2 виходили у видавництві «Червоний шлях», № 3 – у Державному видавництві України, всі наступні (№ 4–6, 7–8, 9–10) – у тому ж Державному видавництві України, але вже «під загальним керуванням Відділу друку Ц.К.К.П.(б.)У». Синхронно, з № 4–6 до складу редколегії увійшов відомий функціонер, організатор і керівник Української книжкової палати (а невдовзі – заступник директора Всесоюзної книжкової палати) Михайло Годкевич. Визнаний ідеолог радянської моделі книгознавства, Годкевич водночас був серйозним теоретиком (не виключається, що вмів застосувати поточних партійних ідеологем слугувало для нього своєрідним прикриттям і захистом від можливих утисків і репресій), який до того ж умів запроваджувати результати досліджень у практику: він був не лише одним з ініціаторів створення Української книжкової палати, а й безпосереднім реалізатором системи обов'язкового примірника; йому належить розроблення стандартних правил бібліографічного опису, введення друкованої каталожної картки тощо (детальніше див.: [4; 19]).

⁵ Окрім неї «НК» значну увагу приділяла також бібліотечній справі, книжковій торгівлі, а також, побіжно, друкарству.

обґрунтованим аналізі ситуації на ринку, виявляючи основні тенденції, тематичні пріоритети, проблемні місця.

Показовий приклад: «У протилежність передвійському книжковому ринку, коли літом з припиненням продажу підручників, обороти зводилися майже на ніщо, ми в теперішній час спостерігаємо певну тенденцію до плавких оборотів. Глибокий здвиг, що зробила революція в широких лавах трудящих, викликав нечуваний потяг до знання з боку *дорослого* населення. І от *не виключно підручник* є тепер основний товар на книжковому ринку, а також *книжка соц.-економічн. змісту* (виокремлено автором статті. – Н. 3.).

І справді: перед нами цифри з відчиту Книгоспілки за 1923–1924 рр. Література, продана протягом цього року, різнородно розподіляється так:

Соц.-економічн. й політичн. 32,5%
Сільсько-госп. й кооперат.....13,5»
Дитяча .....2,4»
Красне письменство й п'єси.....12,6»
Підручники .....22,0»
Ріжна.....17,0» (1925. № 3, с. 4–5).

Спираючись на такого роду показники, отримані також від інших видавництв, автор статті «Кон'юнктура книжкового ринку» у фіналі робить висновок: «Інтереси книжкового ринку й вимоги нового... споживача настирливо вимагають поширення друку української книжки зі зверненням найбільшої уваги на соціально-економічну, піонерську, комсомольську і, взагалі масову літературу, орієнтуючись на рядового робітника й селянина» (1925. № 3, с. 7).

Разом із тим, на шпальтах «НК» прямо, через структурування великих масивів матеріалів, відбувалася первинна (тематика+вид літератури) типологізація видавничої продукції, що давало змогу побачити ситуацію на ринку – і в цілому, і в порівнянні окремих сегментів.

У цьому сенсі надзвичайно цікаву, зокрема і для сучасних дослідників, картину демонструє *повний перелік назв* журналів і бюлетенів (118 позицій), що видавалися в УСРР станом на 2025 р., – наводимо тут виокремлені групи із зазначенням кількості видань у кожній:

Партійні (5),
Економічні і технічні (11),
Медичні (5),
Сільськогосподарські й ботанічні (13),
Історичні (2)¹,
Кооперативні (3),
Професійні (9),
Народня освіта й педагогіка (7),
Військові (1),
Універсальні (19),
Мистецтво (1),
Гумористичні й антирелігійні (2),
Дитячі (4),
Бібліографічні (3),
Відомчі (31) (НК. 2025. № 2, с. 49–53).

У цьому переліку показує все – і сам по собі тематичний розподіл, і пріоритетність у розташуванні, і кількісне представництво журналів у групах. Можна припускати, що приблизно в тих самих пропорціях перебували й відповідні тематичні сегменти книжкового ринку (але це припущення потребує додаткового вивчення).

Тематичного принципу дотримувалася редакція й у розташуванні рецензій, які публікувалися в кожному числі «НК». Велика кількість рецензій – здебільшого вони написані авторитетними авторами, а отже, є самодостатніми публікаціями, що становлять інтерес навіть незалежно від рецензованих творів, – це взагалі «родзинка» журналу: по суті, через масове рецензування «НК» не лише демонструє видавничі здобутки, не лише характеризує видавничий ринок, а й скеровує увагу читачів на ті чи інші видання, формує їх ставлення до творів та їхніх авторів, спонукає до читання/придбання книжок.

Попри більшою чи меншою мірою відчутний партійний «присмак», рецензії справляють враження ще не придушеної інтелектуальної свободи – і у виборі об'єктів рецензування, і у критичності суджень, але насамперед – у доборі осіб рецензентів. Так, активним рецензентом, зокрема, лексикографічних праць і навчальних видань лінгвістичної тематики (а вони на хвилі українізації виходили часто) був поет, прозаїк, перекладач-поліглот Майк Йогансен, один з представників

¹ Два журнали, представлені в групі, являють собою немов навмисну – але дуже характерну для цього ще доволі ліберального часу – ідеологічну опозицію: «Україна» – тримісячник українознавства, фактично, відновлений у статусі органу Історичної секції Всеукраїнської академії наук щойно прибулим на батьківщину М. Грушевським, і «Летопись революції» – орган Всеукраїнської комісії з вивчення історії жовтневої революції.

майбутнього «розстріляного Відродження». Вже у першому номері «НК» з'являється його рецензія на друге видання підручника М. Гладкого «Практический курс украинского языка». Вітаючи вихід підручника, перше видання якого «свого часу було одною з найкращих підручних книг до вивчення мови» (1924. № 1, с. 34), рецензент делікатно (просто шрифтовим виокремленням), але зовсім не випадково акцентує на тому, що від появи першого видання мовленнєва практика змінилася: прийнятне «свого часу» («етнографічна тенденція», застарілість формулювань, сумніви щодо життєздатності апострофа та відмова від звуку ґ тощо) вже не працює. «Тепер вимоги ставимо інші, почасти ширші, почасти домагаємося більшої точности» (Там само).

Утім, прибічник сучасного звучання мови, новатор і віртуоз у власній творчості, Йогансен не відкидає дещо архаїчний доробок М. Гладкого, а, завершуючи рецензію, рекомендує змінити читачьке призначення підручника – адресувати його не учневі, а перекладачеві та вчителю, і то такому, «що чималеньке сам має знання й може сам одвіяти добре зерно від плевелів. <...> Ще в більшій мірі книга буде корисною для доброго перекладача художніх творів» (1924. № 1, с. 35).

У наступному номері «НК» М. Йогансен лаконічно рецензує «Практичний російсько-український словник» від ДВУ (№ 2, с. 33–34), а трохи згодом здійснює вже фронтальний, від 1917 р., огляд всієї довідкової літератури – «LEXICA – сучасні українські словники практичного вжитку» (№ 7–8, с. 9–10): тут є влучні характеристики різних за рівнем словників Терпила (її визначено як «плохеньку, на швидку нитку сшивану працю»), Іваницького-Шумлянського (куди укладачі «перенесли силу етнографічного російського матеріалу»), В. Дубровського («його складав кращій знавець мови і дбав головне... щоби яко мога більше завести перекладових варіантів»).

Під гостре перо рецензента потрапляє і вже згаданий «Практичний російсько-український словник», що «поширився через дешеву ціну й малий розмір», але «за винятком... додатків... нічого не вартий»: «Доля цього словника буде, дискредитувавши... українську мову й українську книжку, розбазаритись, як це сталося зі словником Терпила, на вулиці» (№ 7–8, с. 10). Висновок, що його робить Йогансен, як не дивно, цілком кладеться і на потреби нашого сьогодення (звісно, з поправкою на час), лексикографічна практика якого не встигає за швидкісним збагаченням і, водночас, засміченням сучасної лексики: «На черзі праця: використавши добре газету й популярну книжку скласти на підставі Грінченкового словника практичний... словник, викинувши багато слів, що їх тепер не здибаєш у жадній книжці, у жадній газеті, викинувши слова, недавно позичені з чужих мов і додавши нові значіння слів» (1925. № 7–8, с. 10).

З такою ж науковою прискіпливістю рецензує М. Йогансен і навчальну літературу: його «Огляд підручників української мови» (1925. № 9–10, с. 17) дає повне уявлення про початки українізації в середовищі «дорослих читачів». І хоча картина тут не дуже втішна (високу оцінку отримує в рецензента лише класичний за структурою і добром матеріалу підручник О. Синявського «Украинский язык»), усе ж фінал огляду сповнений оптимізму: «Настає час підручника української мови, писаного українською мовою і в трактуванні хоча-б почасти історичним.

Настає час поглиблення першої стадії українізації» (Там само).

До того ж майбутнього «розстріляного списку», що і М. Йогансен, належало ще чимало рецензентів «НК»: професор-мовознавець Олекса Синявський, письменник і журналіст Микола Любченко (Кость Котко), публіцист, фахівець-кооператор Павло Христюк, педагог і журналіст Михайло Биковець, літературознавець Борис Якубський та ін. На жаль, у цих активних учасників безпосередньої українізації суспільства попереду залишалось зовсім небагато часу... Але поки що на шпальтах «НК» панував дух інтелектуальної свободи: уміщувалася інформація про створення та діяльність національно зорієнтованих установ («В Українській Книжковій палаті»; «В Українському Науковому Інституті Книгознавства в Києві»; «У Всенародній бібліотеці України»; «З життя харківських робітничих книгозбірень» та ін.), про досягнення «закордонних», зокрема галицьких, українців («Наукові галицькі видання останніх років»; «Українська мова в європейських філологічних журналах» та ін.), звіти про різного роду з'їзди, семінари (Перший Всеукраїнський з'їзд робітників друку, Нарада архівних робітників України, Об'єднання наукових бібліотек м. Харкова та ін.), інформаційні та аналітичні матеріали про видавничі, бібліотечні, рекламні новації у зарубіжжі («Бібліографічна робота за кордоном: Великі книгозбірні в Німеччині, Польщі, Вища бібліотечна школа в Парижі»; «Американські видавці й авторське право»; «Книга й культура в Норвегії»; «Друкарство на послугі реклами в Америці»; «Німецьке книгарство та нові торговельні угоди»; «Видавнича продукція Болгарії» тощо).

Та все ж основним у діяльності журналу, як і було заявлено від початку, залишалось прагнення взаємодіяти з читачами: орієнтувати їх у масиві видавничої продукції, спрямовувати представників галузі на підвищення фахової видавничої кваліфікації, виховувати загальний смак до добре підготованої книжки. По суті, цій меті були підпорядковані всі публікації «НК», проте на шляху до завоювання читачької аудиторії редакція вдавалася і до акцій, що називається, прямої дії. Так, вже у найпершому номері журналу, з'являється коротка замітка-звернення «Книга й читач»:

«При робітних клубах-бібліотеках і музеях, Хатах-читальнях і сельбудах відбуваються читання нових книжок і критична оцінка їх.

Для авторів і видавництва, безперечно буде корисним знати як сприймається їхня книжка. Чи досяг автор мети своєю книжкою, чи доцільно було її видавати, які хиби вона має і т. п.

Редакція журналу «Нова Книга» йдучи на зустріч встановленню зв'язку між авторами, видавництвами і колективним читачем, – охоче буде друкувати колективно висловлену думку, з приводу тої чи іншої книжки.

Бажано було б колективно обговорити в гуртках останні числа журналу «Знання»... і матеріал надіслати редакції журналу «Нова Книга» (1924. № 1, с. 63).

У цьому ж числі «НК» після не позбавленої гостроти рецензії М. Доленго на збірник Павла Тичини «Вітер з України», редакція звертається до читачів з проханням відповісти на підготовану нею анкету щодо творчості популярного поета:

«1) чи згодні ви з твердженням, що П. Тичина є український національний поет? Думки якої соціальної верстви відбилися в його творчості?

2) Що нового вніс П. Тичина в українську (а може світову) літературу? Чим відрізняється його творчість від творчості інших поетів? Чиї впливи відбилися на ньому?

3) Які технічні досягнення вбачаєте Ви в поезіях П. Тичини? Чому в нього треба вчитися і чого вникати? Чи правда, що П. Тичина більше музика, ніж поет словесних образів?

4) Які твори вважаєте ви найхарактернішими для П. Тичини, які найудалішими, які найкориснішими для революційного суспільства?

Примітка. Відповіді на цю анкету будуть розміщені в черговому числі «Нової книги».

Редакція» (1924. № 1, с. 41).

Вже у наступному номері «НК» редакція інформує, що «одержано вже низку доповідей на анкетне запитання... Відповіді буде подано в черговому числі журналу» (1925. № 2, с. 58). На жаль, інформація про результати анкетування так і не з'явилася (вочевидь, у редакції на той момент сформувалися інші пріоритети, а може, читацькі відповіді виявилися не сумісними з її позицією), але сама спроба опитування аудиторії була однозначно новаторською.

Натомість саме у наступному числі «НК» друкується критична стаття І. Чаусовського «Про засоби, що до вивчення попиту на книгу та їх ходкість» (1925. № 3, с. 14–16). Ця стаття свідчить про наміри журналу почати заповнювати майже порожню на той час нішу теоретичних досліджень у сфері книговидання. Звісно, тут ще годі шукати системності, але вже проглядається розуміння важливості теоретичного підґрунтя для успішного функціонування галузі.

Серед статей з цього ж «теоретичного портфеля» варто назвати вже згадану «Кон'юнктуру книжкового ринку» І. Пекеля (1925. № 3, с. 3–7); «Цвілі картинки» Ю. Платонова (1925. № 3, с. 11–12), присвячену ролі ілюстрацій у видавничій продукції та необхідності забезпечувати їх якість; «З питань книжкової культури» М. Ясинського (1925. № 4–6, с. 44–45), де окреслюються складники культури видання та визначаються відповідальні за її забезпечення.

Нарешті як теоретик виступив у журналі і вже відомий на той час книгознавець, майбутній працівник Українського наукового інституту книгознавства Дмитро Балі(и)ка. Проголосивши у статті «Як вести бібліографічну роботу в зв'язку з українізацією бібліотек» (1925. № 9–10, с. 71–72) головне завдання – «створити потяг до української книжки», дослідник пропонує почати його реалізацію з бібліографічної праці. Крок за кроком, у шести положеннях, Балака розкриває теоретично опрацьовану та практично апробовану технологію просування української книжки – від пріоритетного розташування українських видань у бібліографічних списках до укладання рекомендованих (для кожної конкретної мети) переліків з оригінальних творів українських авторів.

IV. Висновки

Критико-бібліографічний журнал «Нова книга», незважаючи на вкрай короткий період існування (що, вочевидь, стало причиною його недостатньої дослідженості), при уважному вивченні виявляється носієм надзвичайно цінної інформації про видавничий рух в Україні середини 20-х років ХХ ст. та його учасників. Судячи з публікацій «НК», тогочасна видавнича справа – ще не видавничий бізнес, але вже галузь з виразними ознаками майбутніх ринкових відносин – була безпосередньо причетна до розвитку освіти, науки, народного господарства.

Натхненні початком упровадження політики коренізації/українізації редактори та автори журналу намагалися максимально скористатися з несподівано відкритої можливості не лише відобразити, а й потрібним чином впливати на інформаційний клімат у країні. Просування національного видавничого продукту через повідомлення про діяльність його виготовлювачів, рецензування знакових видань, публікацію тематично згрупованих переліків видавничих новинок, розміщення фахових статей про діяльність видавництва, бібліотек, книгарень, про взаємодію з культурними і науковими установами тощо – усе це знайшло концентроване відображення в «НК» в дуже, як на свій час, прогресивному трактуванні.

Природно, «НК» була продуктом свого часу, відтак амбівалентність її позиції – з одного боку, відображення владних настанов, а, з другого, – намагання формувати україноцентричні читацькі смаки і запити – не слід сприймати сьогодні як безпринципність редакції: саме таким був видавничий ринок і реалії, що його визначали. «НК» це точно зафіксувала та проаналізувала, і

вже тільки за це має всі підстави бути доданою до переліку авторитетних фахових видань категорії «*must be known*» та стати об'єктом поглибленого наукового дослідження.

Список використаної літератури

1. Антоник О. В. «Бібліологічні вісті» як науковий часопис вітчизняного книгознавства. *Українська періодика: історія та сучасність* : доп. та повід. 1-ї Всеукр. наук.-теор. конф. Львів, 1993. С. 220–224.
2. Антоник О. В. Часопис «Українська книга» (1937–1943) як книгознавче та бібліографічне джерело. *Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики* : доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. 25–26 серпня 1995 р. / НАН України ЛПН ім. В. Стефаника. Львів, 1996. С. 159–167.
3. Бутрин М. Л. Українська книгознавча періодика. *Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики* : доп. та повід. Міжнар. наук. конф. 25–26 серпня 1995 р. Львів, 1996. С. 193–204.
4. Годкевич Михайло Абрамович / Н. С. Дацькова. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-25146> (дата звернення: 03.03.2026).
5. Гринівський Т. Часопис «Книгарь» як осередок вивчення видавничої справи в Україні періоду визвольних змагань (1917–1920 рр.) : автореф. дис. канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04. Київ : Нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики, 2008. 23 с.
6. Дашкевич Я. «Книгарь» – журнал епохи революції і контрреволюції. *Україна. Наука і культура*. Київ, 1991. Вип. 25. С. 26–44.
7. Дроздовська О. Часопис «Книгарь» (Київ, 1917–1920 рр.) : огляд матеріалів до історії та бібліографії української преси. *Збірник наукових праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2004. Вип. 12. С. 221–234.
8. Зубко Н. Н. Видавнича справа на сторінках журналу «Радянський книгар» (1929–1932). *Бібліотека. Наука. Комунікація* : 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 лист. 2018 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2018. С. 169–172.
9. Зубко Н. Н. Реклама книги на сторінках часопису «Радянський книгар» (1929–1932). *Документ в інформаційному просторі XXI століття: виклики, завдання і перспективи (до 150-річчя заснування «Просвіти»)* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (Львів, 6–7 груд. 2018 р.). Львів, 2018. С. 36–40.
10. Зубко Н. Н. Часопис «Радянський книгар» (1929–1932) про проблеми якості тогочасної книги. *Поліграфія і видавнича справа*. 2020. № 1 (79). С. 150–160.
11. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.). Київ : Логос, 1996. 344 с.
12. Ковальчук Г. І. Український науковий інститут книгознавства (1922–1936). Київ : Академперіодика, 2015. 688 с.
13. Нова книга. *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: [https://ube.nlu.org.ua/article/Нова_книга_\(видання\)](https://ube.nlu.org.ua/article/Нова_книга_(видання)) (дата звернення: 03.03.2026).
14. Плехова І. Д. Часопис «Українська книга» (1937–1943) у контексті становлення української книгознавчої періодики першої половини ХХ століття : автореф. дис. канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04. Київ : Нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики, 2010. 15 с.
15. Рибчинська Н. А. «Бібліологічні вісті» (1923–1930) в контексті української книгознавчої періодики. *Зап. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника* : зб. наук. праць. 2003. Вип. 11. С. 145–155.
16. Рибчинська Н. А. «Книжка» (1921–1923): історико-книгознавчий аспект. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. Львів, 2000. Вип. 7/8. С. 121–136.
17. Рибчинська Н. «Книжка» (1921–1923) як джерело до історії українського книговидавничого руху міжвоєнної доби. *«Реабілітована історією»: західноукраїнська та українська еміграційна книга міжвоєнної доби* / упоряд. та заг. ред. текстів Л. І. Ільницька ; відп. ред. Л. В. Сніцарчук. Львів : Галицька Видавнича спілка, 2024. С. 256–266.
18. Солонська Н. Г. «Бібліологічні вісті» як явище української книгознавчої думки 20-х – початку 30-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1997. 23 с.
19. Українські бібліографи : біограф. відом., проф. діяльн., бібліограф. / М-во культури України, Держ. закл. «Нац. парлам. б-ка України». Київ, 2008. Вип. 3 / авт.-уклад. Н. І. Абдуллаєва ; наук. ред. В. О. Кононенко. С. 38.
20. Хвиля А. Клясовий ворог. *Критика*. 1930. № 3. С. 3–20.
21. Черниш Н. Проблеми книжкової справи на шпальтах часопису «Українська книга» (1937–1943 рр.). *Українська журналістика: умови формування та перспективи розвитку* :

- зб. наук. пр. / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; відп. ред.: С. М. Квіт, Т. Г. Бондаренко. Черкаси, 2007. С. 499–504.
22. Шагайденко Т. (2021). Вплив бібліотекознавчої періодики на розвиток науки 20–30-х років ХХ ст. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2021. Вип. 62. С. 495–509. <https://doi.org/10.15407/np.62.495>.
- References**
1. Antonyk, O. V. (1993). Bibliolohichni visti yak naukovyi chasopys vitchyznianoho knyhoznavstva. In *Ukrainska periodyka: istoriia ta suchasnist: Dopovidi ta povidomlennia 1-yi Vseukrainskoi naukovy-teoretychnoi konferentsii* (pp. 220–224). Lviv [in Ukrainian].
  2. Antonyk, O. V. (1996). Chasopys «Ukrainska knyha» (1937–1943) yak knyhoznavche ta bibliohrafichne dzherelo. In *Teoretychni ta orhanizatsiini problemy formuvannia repertuaru ukrainskoi knyhy ta periodyky: Dopovidi i povidomlennia Mizhnarodnoi naukovo konferentsii (August 25–26, 1995)* (pp. 159–167). Lviv [in Ukrainian].
  3. Butryn, M. L. (1996). Ukrainska knyhoznavcha periodyka. In *Teoretychni ta orhanizatsiini problemy formuvannia repertuaru ukrainskoi knyhy ta periodyky: Dopovidi ta povidomlennia Mizhnarodnoi naukovo konferentsii (August 25–26, 1995)* (pp. 193–204). Lviv [in Ukrainian].
  4. Datskova, N. S. (2006). Hodkevych Mykhailo Abramovych. In I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, & M. H. Zhelezniak (Eds.), *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-25146> [in Ukrainian].
  5. Hrynivskiy, T. (2008). *Chasopys «Knyhar» yak oseredok vyvchennia vydavnychoi spravy v Ukraini periodu vyzvolnykh zmahan (1917–1920 rr.)* (Extended abstract of Candidate's thesis). Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Journalism [in Ukrainian].
  6. Dashkevych, Ya. (1991). «Knyhar» – zhurnal epokhy revoliutsii i kontrrevoliutsii. *Ukraina. Nauka i kultura*, 25, 26–44 [in Ukrainian].
  7. Drozdovska, O. (2004). Chasopys «Knyhar» (Kyiv, 1917–1920 rr.): Ohliad materialiv do istorii ta bibliohrafii ukrainskoi presy. *Zbirnyk naukovykh prats Naukovo-doslidnogo tsentru periodyky*, 12, 221–234 [in Ukrainian].
  8. Zubko, N. N. (2018a). Vydavnycha sprava na storinkakh zhurnal «Radianskyi knyhar» (1929–1932). In *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia: 100-richchia Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: Materialy Mizhnarodnoi naukovo konferentsii (November 6–8, 2018)* (pp. 169–172). Kyiv [in Ukrainian].
  9. Zubko, N. N. (2018b). Reklama knyhy na storinkakh chasopysu «Radianskyi knyhar» (1929–1932). In *Dokument v informatsiinomu prostori XXI stolittia: Vyklyky, zavdannia i perspektyvy: Materialy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (December 6–7, 2018)* (pp. 36–40). Lviv [in Ukrainian].
  10. Zubko, N. N. (2020). Chasopys «Radianskyi knyhar» (1929–1932) pro problemy yakosti tohochasnoi knyhy. *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, 1(79), 150–160 [in Ukrainian].
  11. Kivshar, T. (1996). *Ukrainskyi knyzhkovyi rukh yak istorychne yavyshe (1917–1923 rr.)*. Lohos [in Ukrainian].
  12. Kovalchuk, H. I. (2015). *Ukrainskyi naukovyi instytut knyhoznavstva (1922–1936)*. Akadempriodyka [in Ukrainian].
  13. Nova knyha. (n.d.). In *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia*. Retrieved from [https://ube.nlu.org.ua/article/Нова%20книга%20\(видання\)](https://ube.nlu.org.ua/article/Нова%20книга%20(видання)) [in Ukrainian].
  14. Plekhova, I. D. (2010). *Chasopys «Ukrainska knyha» (1937–1943) u konteksti stanovlennia ukrainskoi knyhoznavchoi periodyky pershoi polovyny XX stolittia* (Extended abstract of Candidate's thesis). Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
  15. Rybchynska, N. (2003). «Bibliolohichni visti» (1923–1930) v konteksti ukrainskoi knyhoznavchoi periodyky. *Zapysky Lvivskoi naukovo biblioteky im. V. Stefanyka*, 11, 145–155 [in Ukrainian].
  16. Rybchynska, N. A. (2000). «Knyzhka» (1921–1923): Istoryko-knyhoznavchy aspekt. *Zapysky Lvivskoi naukovo biblioteky im. V. Stefanyka*, 7–8, 121–136 [in Ukrainian].
  17. Rybchynska, N. (2024). «Knyzhka» (1921–1923) yak dzherelo do istorii ukrainskoho knyhovydavnychoho rukhu mizhvoiennoi doby. In L. I. Illytska & L. V. Snitsarchuk (Eds.), *«Reabilitovana istoriieiu»: Zakhidnoukrainska ta ukrainska emihratsiina knyha mizhvoiennoi doby* (pp. 256–266). Halytska Vydavnycha spilka [in Ukrainian].
  18. Solonska, N. H. (1997). «Bibliolohichni visti» yak yavyshe ukrainskoi knyhoznavchoi dumky 20-kh – pochatku 30-kh rokiv XX stolittia (Extended abstract of Candidate's thesis). National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
  19. Abdullaieva, N. I. (Ed.). (2011). *Ukrainski bibliohrafy: Biohrafichni vidomosti, profesiina diialnist, bibliohrafiia* (Vol. 3). National Parliamentary Library of Ukraine [in Ukrainian].
  20. Khvyliia, A. (1930). Kliasovyi voroh. *Krytyka*, 3, 3–20 [in Ukrainian].
  21. Chernysh, N. (2007). Problemy knyzhkovoi spravy na shpaltakh chasopysu «Ukrainska knyha» (1937–1943 rr.). In *Ukrainska zhurnalistyka: Umovy formuvannia ta perspektyvy rozvytku* (pp. 499–504). Cherkasy National University [in Ukrainian].

22. Shahaidenko, T. (2021). Vplyv bibliotekoznavchoi periodyky na rozvytok nauky 20–30-kh rokiv XX st. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 62, 495–509. <https://doi.org/10.15407/np.62.495> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.03.2026.

Received 21.03.2026.

Zelinska N. «Where the Red Path of Ukrainian Publishing Houses Leads»: The Journal Nova Knyha («The New Book») on the Publishing Realities of the Mid-1920s

The purpose of the study is to demonstrate, on the basis of materials published in the journal Nova Knyha («New Book»), the formation of the Ukrainian publishing market in the mid-1920s as a reflection of governmental directives and readers' demands under the influence of the political, social, and cultural processes that unfolded during the early period of the policy of korenizatsiia (indigenization/Ukrainization).

The methodological framework of the study is grounded in the principles of comprehensiveness, historicism, and objectivity. To address the research objectives, the study employs general historical and comparative methods, as well as content analysis. An interdisciplinary approach combining the fields of press studies and book publishing studies has also been applied.

Results. The study introduces into scholarly circulation valuable information about the publishing movement in Ukraine in the mid-1920s and its participants. Based on the publications of Nova Knyha, it is demonstrated that the publishing industry of that period was directly and actively involved in the development of education, science, and the national economy.

Scientific novelty. A contemporary reinterpretation of the publications featured in the journal – devoted to the activities of publishing houses, libraries, writers' and scholarly organizations, issues of publishing culture, theoretical bibliology, the promotion of reading, and related topics – reveals forgotten and half-forgotten names (writers, scholars, and political figures repressed by the totalitarian regime shortly after the closure of Nova Knyha) and makes it possible to reconsider the cultural life of the country during the initial stage of implementing the policy of korenizatsiia/Ukrainization.

Practical significance. The results of the study may be used in teaching the course «History of Publishing and Journalism» and may also serve as a source of information on valuable publishing practices that remain relevant today. The experience of Nova Knyha may serve as a kind of impetus for the creation of a modern publication intended for professional communication between theorists and practitioners in the publishing industry.

Key words: Nova knyha journal, policy of indigenization/Ukrainization, publishing movement, publishing houses, libraries, book trade, publishing statistics, reviews, revues, market relations.